

ZARYS HISTORYCZNY LITURGICZNEGO KULTU ŚW. JADWIGI *

Początek liturgicznego kultu św. Jadwigi to Jej kanonizacja w Witerbo 26 marca 1267 r.¹⁾ W bulli kanonizacyjnej papież Klemens IV zwraca się do arcybiskupa gnieźnieńskiego i wszystkich biskupów polskich z upomnieniem, aby w całej Polsce pielęgnowany był kult św. Jadwigi: „Braterstwu waszemu pismem apostolskim polecamy, abyście uroczystość tej świętej (Jadwigi) 15 października, w którym to dniu odeszła do ojczyzny, starali się obchodzić z należytą pobożnością“²⁾.

§ 1. Liturgiczny kult św. Jadwigi na Śląsku.

Pierwsze oficjum o św. Jadwidze było na pewno odprawione w Trzebnicy dnia 15. X. 1267 r. z ówczesnego komunału „de una Electa“. Na kapitule generalnej Cystersów w 1267 r. postanowiono, aby

*) Skróć Rozdziału I z mojej pracy: „Liturgiczny kult św. Jadwigi na Śląsku“, która jest w maszynopisie.

1) Data kanonizacji św. Jadwigi — 26 marca 1267 — jest wzięta z bulli kanonizacyjnej św. Jadwigi i przyjęta jest dziś przez wszystkich historyków.

- W dokumentach spotyka się jeszcze inne daty kanonizacji św. Jadwigi:
1. 15 października 1267 — w „Vita maior S. Hedwigis“ (Stenzel, *Scriptores Rerum Silesiacarum*, II, str. 96) i we wszystkich *Brewiarzach Wrocławskich*: „Eamque sanctorum solemniter asscripsit cathalogo anno domini millesimo ducentesimo sexagesimo septimo, idibus Octobris“.
 2. 14 listopada 1266 — „XVIII kl. Decembris“ — w niektórych kodeksach „Vita maior“. (Stenzel, *op. cit.*, 96 w odsyłaczu)
 3. 1 grudnia 1266 — ta data kanonizacji św. Jadwigi wyryta jest na jednej tablicy w kościele w Trzebnicy: „...Anno 1266 Cal. Decbr. a Clemente IV Pont. b. Hedwigis in numerum sanctorum relata est“. (Bach-Kastner, *Geschichte und Beschreibung des kurfürstlichen jung-fraulichen Klosterstiftes in Trebnitz*, str. 96).

Przyjmując datę kanonizacji św. Jadwigi w dniu 26 marca 1267 r. — należy stwierdzić, że odbyła się ona w dzień powszedni, w sobotę przed niedzielą IV Wielkiego Postu. (Grotefend, *Handbuch der historischen Chronologie*, Hannover 1872, str. 173 i 195).

2) „...fraternitati vestrae per apostolica scripta mandamus, quatenus festum ipsius sanctae Idibus Octobris, die videlicet, quo de via migravit ad patriam et de mundanis transcendit finibus ad coronam, attenta devotione celebrare curetis ac faciatis per vestras civitates et dioeceses a Christifidelibus solemniter celebrari“.

Bulla kanonizacyjna św. Jadwigi z dnia 26. III. 1267 r.

Stenzel, *Script. rerum Siles.*, II, 119—126.

w Trzebnicy odprawiano całe oficjum o św. Jadwidze 15 października jak w dzień św. Elżbiety: „sicut de Sancta Elizabeth“³⁾). W dwa lata potem, w 1269 r., również na kapitule generalnej Cystersów, wprowadza się oficjum własne o św. Jadwidze dla wszystkich klasztorów Cysterskich w Polsce, a więc i na Śląsku⁴⁾). To oficjum własne o św. Jadwidze to niechybnie to, które odnajdujemy w rękopisach brewiarzów cysterskich, oficjum rymowane: „Fulget in orbe dies“. To oficjum Cysterskie o św. Jadwidze posłużyło do powstania dwóch innych oficjów o św. Jadwidze również rymowanych, dla kleru świeckiego „Laetare Germania“, powstałe około 1350 r., oraz „Mundo festus instat dies“, które dużo zapożyczyły z oficjum cysterskiego.

Najpóźniej, w 1300 r., powstała „Vita maior et minor S. Hedwigis“, z której brano urywki do czytania w lekcjach brewiarzowych na oktawę św. Jadwigi, na translację i w oficjum wotywnym o św. Jadwidze. Autorem „Vitae maior et minor“, według przypuszczenia Semkowicza, ma być Polak⁵⁾).

W kronice Zygmunta Rosicza czytamy, że w 1344 r. biskup wrocławski wprowadził święto św. Jadwigi; jest tu mowa nie o wprowadzeniu oficjum św. Jadwigi, lecz o świętowaniu 15 października „de praecepto“⁶⁾). Dzień św. Jadwigi jako święto „de praecepto“ było w diecezji wrocławskiej od 1344 r. do 1772 r.⁷⁾

Na Śląsku uroczystość św. Jadwigi (15 października) jako pryncypalnej patronki obchodzono zawsze z oktawą. W diecezji wrocławskiej w czasie oktawy św. Jadwigi, co dzień czytano inne lekcje historyczne w II nokturnie. Z tym zjawiskiem spotykamy się i w patronale polskim do 1880 r., gdzie są lekcje historyczne na

³⁾ Canivez, Statuta Capitulum General. Ord. Cist., III, str. 161; Zakrzewski, Analecta Cisterciensa, str. 27.

⁴⁾ Canivez, op. cit., III, str. 182: „Petitiones illustris viri Bohemiae regis, quit petit festum sancte Havodis (Hedwigis) fieri in domibus ordinis per totam Poloniam, cum officio ad hoc deputato“. Imię św. Jadwigi spotykamy w rozmaitych brzmieniach: Hedwig, Hadwig, Adwigris, Havoie. (Franz Doye, Heilige und Selige der römisch-katholischen Kirche, Leipzig (1929), I, str. 487; II, str. 668.

⁵⁾ Wstęp Semkowicza do „Vita S. Hedwigis“, Monumenta Poloniae Historica, IV (Lwów 1884), str. 501—510.

⁶⁾ Sigismundus Rosicz „Gesta diversa temporibus facta in Silesia et alibi“ w „Scriptores rer. Siles.“ XII, str. 39: Eodem anno (1344) feria quarta post Ascensionem Domini in Synodo dioecesisana episcopus Wratislaviensis statuit festum sanctae Hedwigis.

⁷⁾ Ks. Urban, Z dziejów kultu św. Jadwigi, Wiad. Kościelne, III, str. 32—36.

każdy dzień oktawy św. Wojciecha⁸⁾, św. Stanisława⁹⁾, św. Wacława — dla katedry krakowskiej¹⁰⁾. Te długie zyciorysy świętych, ujęte lekcjami na całą oktawę, zniknęły z patronatu polskiego w r. 1880, natomiast w diecezji wrocławskiej i do dziś dnia w przeciągu oktawy św. Jadwigi czytają się na każdy dzień inne lekcje historyczne.

Dopóki używano Breviarzów rękopisów, na Śląsku były w użyciu przez kler świecki dwa oficja rymowane o św. Jadwidze, jedno „Laetare Germania“, drugie „Mundo festus instat dies“, była też duża różnorodność w lekcjach o św. Jadwidze.

Wydrukowane brewiarze Wrocławskie około 1485 r. oraz Wiatyk Wrocławski, drukowany w 1499 r. i 1501 r., ustalają dla kleru świeckiego jedno oficjum „Laetare Germania“, które będzie odmawiane bez zmiany aż do końca XVI wieku.

Brewiarze Wrocławskie wydrukowane pod koniec XV wieku i Wiatyk Wrocławski wydany w 1499 i 1501 r., w ciągu stu lat mocno się zniszczyły. Ubolewając nad tym, Synod diecezjalny odbyty we Wrocławiu w 1592 r. poleca, aby księża odtąd używali Breviarza Rzymskiego¹¹⁾ i postanawia wydrukować proprium wrocławskie z oficjami o patronach diecezji wrocławskiej¹²⁾. Jednakże na skutek zamieszek politycznych proprium wrocławskie brewiarzowe zostało wydrukowane dopiero w 1662 r., a proprium mszalne dopiero w 1700 r. Synod odbyty w Nysie w 1653 r. bezwzględnie nakazuje księżom odmawiać Breviarz Rzymski¹³⁾.

W latach 1592—1653 w odmawianiu brewiarza w diecezji wrocławskiej był chaos i w odmawianiu oficjum św. Jadwigi była roz-

⁸⁾ Officia propr. Poloniae, 1695 r., str. 14—24.

⁹⁾ Ibidem, str. 35—53.

¹⁰⁾ Ibidem, str. 67—70.

¹¹⁾ Montbach, Statuta synodalia. Eccl. Wratsl., Wratislaviae 1853 r., str. 182: De Breviario Wratislaviensi cuius exempla desiderarunt, Reverendissimo Domino Episcopo, approbante Synodo placuit, usum Romani Breviarii esse introducendum, ut non Wratislaviensé tollatur, sed ut propter defectum Wratislaviensis Breviarii, recens ordinandi ad recitationem Br. Romani assuefiant.

¹²⁾ Montbach, op. cit. 218 str.: Quemadmodum et ea, quae de patronis huius Provinciae peculiaribus habentur, seorsim imprimi curabimus, ut Breviario Romano ante inseri queant.

¹³⁾ Montbach, op. cit. str. 231: ...statuit praesens Synodus et perpetuo decernit, ut abhinc infra spatium sex Mensium a die publicationis... tam in Cathedrali Wratislaviensi, quam Collegiatis, Parochialibusque Ecclesiis, ubique et ab omnibus... existentibus sacerdotibus et clericis non alia quam Romana Breviaria, Missalia utantur.

maitość. Jedni, odmawiając *Brewiarz Wrocławski*, odmawiali stare oficjum o św. Jadwidze, inni odmawiając *Brewiarz Rzymski*, w którym nie było jeszcze of. św. Jadwigi, posługiwali się patronałem polskim, który był wydrukowany już w 1595 r.¹⁴⁾ Jeszcze inni mieli rękopisy z oficjami patronów wrocławskich, w których zachowano oficjum rymowane o św. Jadwidze, dostosowując jednak do rubryk *Brewiarza Rzymskiego*. Jeden taki rękopis *proprium* wrocławskiego dochował się do dziś w Bibliotece Kapitulnej Wrocławskiej, jest on z 1644 r.

Wydrukowanie patronału wrocławskiego w 1668 r. położyło kres oficjum rymowanemu o św. Jadwidze „*Laetare Germania*“. W patronale polskim zachowały się ślady dawnych oficjów rymowanych, w oficjum na dzień św. Wojciecha, na dzień św. Floriana, na dzień św. Stanisława oraz w oficjach o patronach szwedzkich. W patronale wrocławskim nie masz śladu z dawnego oficjum rymowanego o św. Jadwidze. Wszystko na dzień św. Jadwigi jest z komunału, oprócz lekcji historycznych w II nokturnie.

Od 1662 r. do 1940 r. było 20 wydań patronału wrocławskiego, niemal każde wydanie przynosiło jakąś zmianę w oficjum o św. Jadwidze. Świadczy to o żywotności kultu św. Jadwigi na Śląsku i o trosce duchowieństwa śląskiego o liturgiczny kult św. Jadwigi.

Wielkie zmiany w oficjum o św. Jadwidze poczyniono jeszcze w 1926 r. zmieniając lekcje, wprowadzając własne antyfony o św. Jadwidze. Te zmiany poczynione w patronale wrocławskim w 1926 r. przypisuje się zasłudze kardynała Bertrama, który chciał należycie uporządkować „*proprium Wratislaviense*“¹⁵⁾.

Święto św. Jadwigi — 15 października — bardzo uroczyście obchodzono w katedrze wrocławskiej. Gdy jeszcze nie było procesji teoforycznych, w katedrze wrocławskiej w dzień św. Jadwigi odbywała się procesja ze stacjami i z mowami w czasie tych stacji¹⁶⁾.

¹⁴⁾ *Officia propria Wratisl.* z roku 1662, 1668 i 1684 na wielu stronach kładą notatkę: de *Proprio Poloniae*, z czego widać, że patronał polski był znany w diecezji wrocławskiej.

¹⁵⁾ Por. *Proprium Wratislaviense*, umieszczone w *brewiarzach* diecezji wrocławskiej.

¹⁶⁾ *Modus agendi in Ecclesia Wratislaviensi*, rękopis pisany od 1386 r. do 1505 r. wydany przez Schuberta podaje wskazówki dla zakrystianów katedry wrocławskiej, gdzie czytamy na str. 10 o procesjach, jakie odbywały się w wymienionej katedrze:

In his diebus habentur stationes cum sermonibus:

Na sumie używano ornatu sporządzonego z szat książęcych św. Jadwigi¹⁷⁾. Całe oficjum o św. Jadwidze było śpiewane jeszcze w XIX w.¹⁸⁾. Nieszpory o św. Jadwidze były celebrowane podług rytu, najuroczystsze, z preintonacjami antyfon przez poszczególnych prałatów¹⁹⁾.

§ 2. Zasięg kultu św. Jadwigi przed wprowadzeniem Jej oficjum w kościele powszechnym²⁰⁾.

Ze Śląska kult św. Jadwigi rozszedł się nie tylko na Polskę, ale i na kraje ościenne. Wielki kult liturgiczny miała św. Jadwiga w diecezji Miśnieńskiej, gdzie oficjum o św. Jadwidze było nawet bogatsze niż w diecezji Wrocławskiej²¹⁾. Odmawiano oficjum św. Jadwigi w diecezji Lubuskiej²²⁾, Merseburskiej²³⁾, Kolońskiej²⁴⁾, Magdeburskiej²⁵⁾, Naumburskiej. Obchodzono dzień św. Jadwigi w Czechach, w diecezji Praskiej²⁶⁾ i Ołomunieckiej²⁷⁾, w tych diecezjach czeskich oficjum o św. Jadwidze pozostało też i po przejściu tych diecezji na *Brewiarz Rzymski*²⁸⁾.

(1) I, II, III dies Pasche, (2) I, II, III dies Pentecostes,

(3) in die S. Stanislai, (4) in die Decolationis S. Joannis Bap.,

(5) in die Dedicacionis Ecclesiae, (6) I, II, III die Nativitatis DNJCh, (7) in die S. Vincentii, (8) in die S. Hedwigis fit statio cum sermone et uno die sequenti propter Synodum.

Synod w oktawie św. Jadwigi odbył się w 1473 r. od dnia 18—20, paźdz. (Montbach, *Statuta Synodalia*, str. 89—90).

¹⁷⁾ Schubert, *Modus agendi in Eccl. Wratis.*, str. 10: In die sanctae Hedwigis habetur ornatu melior propter synodum, sicut in die Paschae, in summa missa palium ipsius.

¹⁸⁾ *Antiphonarium Romanum* rkps. BKW, sig. 130.

¹⁹⁾ *Antiphonae ad Vesperas*, rkps. BKW, sig. 334.

²⁰⁾ Por. też AAS, 36 (1944), str. 301—302.

²¹⁾ *Breviarum Misnense* z 1517 r., K. 231—237.

²²⁾ *Analecta hymnica*, 26, str. 83.

²³⁾ *Missale Merseburgense* z 1502 r.

²⁴⁾ *Analecta hymnica*, 28, str. 299.

²⁵⁾ *Analecta hymnica*, 37, str. 178.

²⁶⁾ *Missale Pragense* z 1507 r. *Kalendarium*: 15 Octobris Hedwigis ducisse polonie 3 lect. Karta CCLXXVII. Rubryka o Mszy na św. Jadwigę.

²⁷⁾ *Breviarum Olomucense* z 1499 r., str. 303 (paginacja ręczna).

²⁸⁾ *Vitae et lectiones propriae*, Pragae 1653 r. (bez paginacji). Są tu lekcje podane tych świętych, których nie ma w *Brewiarzu Rzymskim*, między którymi są lekcje o św. Jadwidze.

§ 3. Liturgiczny kult św. Jadwigi w Polsce.

Od kanonizacji św. Jadwigi do reformy Piusa V kult świętej Księżnej Śląskiej jest bogaty w Polsce całej, ale mniejszy niż na Śląsku. Święto św. Jadwigi — 15 października — w diecezji Wrocławskiej oznaczone jest rytym „triplex“ — to znaczy jest największe święto²⁹⁾ i to z oktawą.

Kler świecki w Polsce ma o św. Jadwidze to samo oficjum co na Śląsku „Laetare Germania“, ale poza częściami rymowanymi, jest dużo różnic między oficjum śląskim o św. Jadwidze, a oficjum polskim³⁰⁾.

W mszałach polskich jest msza o św. Jadwidze z sekwencją, bardzo podobna do mszy wrocławskiej o św. Jadwidze³¹⁾.

Po reformie Piusa V, gdy diecezje polskie przeszły na Breviarz Rzymski, znika w Polsce święto 25 sierpnia Translacji św. Jadwigi, znika też oficjum rymowane o św. Jadwidze, znacznie wcześniej niż w diecezji Wrocławskiej. W patronale polskim jest tylko o św. Jadwidze modlitwa własna „Deus gratiae dator“ oraz lekcje historyczne, rozpoczynające się od słów „Hedwigis Bertholdi Marchionis“. W te lekcje wkradły się trzy błędy historyczne: 1) podano, że ojciec św. Jadwigi był marchionem Morawii, a w rzeczywistości był on marchionem Meranii; 2) że mąż św. Jadwigi był księciem polskim i czeskim; 3) że św. Jadwiga zmarła 21 września (mortua est die sancti Matthaei), zamiast 15 października³²⁾.

²⁹⁾ W diecezji Wrocławskiej w kalendarzu z 1501 r. — 24 święta oznaczone są rytym „triplex“; oprócz świąt P. Jezusa i Matki Boskiej mają ryt „triplex“ dzień Narodzenia i Ścięcia św. Jana, dzień św. Wincentego Diakona (22. I), dzień św. Wojciecha i św. Stanisława.

Viaticum Wratislaviense z 1501 r., Kalendarium.

³⁰⁾ Brev. Gnesn. 1502 r. K. CCCXIX—CCCXXI; Brev. Posnaniense z 1513 r. K. CCCXXXIII; Brev. Cracov. 1538 r., K. 418 seq.; Brev. Wladislav. 1543 r., K. 429. seq.

³¹⁾ Missale Crac. 1532 r., K. 274 r.—275 r; Missale Gnesn. 1555 r. fol. 248.

³²⁾ Ten błąd, że św. Jadwiga zmarła 21 września, z lekcji przedostał się do epitafium, które ufundowała do kościoła trzebnickiego w 1694 r. Ksieni trzebnicka Chrystiana Katarzyna Pawłowska. Na tym epitafium jest zdanie: „(Hedwigis) ...a terra in coelum evocata a. D. MCCXLIII die longe a se proviso D. Mathaeo sacro...“, Bach-Kastner, op. cit. 90. Błąd ten, że św. Jadwiga zmarła w dzień św. Mateusza, tj. 21 września, powstał prawdopodobnie dlatego, że w „Vita maior“ opis śmierci św. Jadwigi rozpoczyna się od słów „In die quoque sancti Mathei“. Stenzel. Scrip. r. Sil., II, str. 52.

Patronał Polski z 1695 r. (który ukazał się już po wydrukowaniu lekcji o św. Jadwidze w *Brewiarzu Rzymskim* po 1680 r.) zamieszcza na 15 października dwa rodzaje lekcji i oracji o św. Jadwidze. Na pierwszym miejscu orację „*Deus gratiae dator*“ oraz lekcję „*Hedwigis Bertholdi Marchionis*“ — tak jak było uprzednio w patronale polskim. Na drugim miejscu umieszcza orację z komunału „*Exaudi nos, Deus salutaris noster*“ i lekcję z *Brewiarza Rzymskiego* „*Hedwigis Regiis clara natalibus*“³³). Jest to wahanie się, czy w Polsce księża mają odtąd odmawiać oficjum o św. Jadwidze tak jak dotąd odmawiali, czy też mają odmawiać tak, jak poleca *Brewiarz Rzymski*.

Późniejsze wydania patronału polskiego zamieszczając 15 października prastarą orację o św. Jadwidze „*Deus gratiae dator*“ oraz lekcję „*Hedwigis Bertholdi Marchionis*“³⁴), stanęły na stanowisku: 1) że w Polsce dzień św. Jadwigi nadal będzie 15 października, jak ongiś zarządził Klemens IV, choć w Kościele Powszechnym jest dzień św. Jadwigi 17 października; 2) że w Polsce dzień św. Jadwigi jest „duplex“, gdy w całym Kościele jest „semiduplex“; 3) że w Polsce będzie odmawiane oficjum o św. Jadwidze nie tak jak jest w *Brewiarzu Rzymskim*, ale tak jak było w pierwszym wydaniu patronału polskiego, aczkolwiek lekcje w *Brewiarzu Rzymskim* o św. Jadwidze są poprawniejsze niż te, które były w patronale polskim.

Ta pozycja w patronale polskim, dotycząca kultu św. Jadwigi w Polsce, została zaaprobowana przez Św. Kongregację Obrzędów w 1880 r.³⁵).

W mszalnych propriach polskich aż do 1914 r. jest własna msza o św. Jadwidze, w której właściwie własne są tylko następujące pozycje: introit, oracja, sekreta i modlitwa po komunii św., reszta z komunału³⁶).

Pod koniec wieku XVII Polska za pozwoleniem Stolicy Apostolskiej wprowadza oktawy dla Patronów Polskich: dla bł. Jana z Dukli, bł. Kunegundy, bł. Ładysława z Gielniowa, św. Jana Kantego,

³³) *Officia propria Poloniae, Venetiis 1695 r.*, str. 77—79.

³⁴) *Officia pr. Pol., Wratislaviae 1774 r.*, str. 128—129. — *Officia pr. Pol., Campoduni 1864 r.*, pars autum., str. 141 nn.

³⁵) *Officia pr. Pol., Ratisbonae 1899 r.*, pars autum., str. 79—80.

³⁶) *Missae propriae Poloniae z 1611 r.*; z 1711 r., str. 23; z 1792 r., str. 24; z 1862 r., str. 26; z 1869 r., str. 22; z 1908 r., str. 58.

św. Stanisława Kostki, wyznaczając każdemu z tych świętych niedzielę na oficjum. Św. Jadwidze nie dodano wtedy oktawy, jakby zapominając, że ongiś papież Klemens IV tak bardzo zachęcał Polskę do czci św. Jadwigi, jakby nie wiedzieli, że kapłani na całym świecie, odmawiając Breviarz w dzień św. Jadwigi, w VI lekcji czytają zdanie o czci Polski względem św. Jadwigi „Clemens quartus... Sanctorum numero eam (Hedwigem) adscripsit, eiusque festum in Polonia, ubi praecipua veneratione uti patrona colitur, celebrari concessit“³⁷⁾.

Kryzysowym rokiem w liturgicznym kulcie św. Jadwigi w Polsce był rok 1914. W tym roku, na skutek zarządzenia Piusa X była reforma kalendarzy diecezjalnych i propriów. Każda diecezja po zatwierdzeniu swego proprium w 1914 r. ogłasza je drukiem. Po raz pierwszy w Polsce każda diecezja wydaje swój własny patronał.

Co do św. Jadwigi nastąpiła rozbieżność między diecezjami polskimi. Jedne chciały utrzymać dawną orację i dawne lekcje o św. Jadwidze, inne uważały, że trzeba całkowicie w kulcie św. Jadwigi podporządkować się temu, co jest w Breviarzu Rzymskim. I tak Proprium diecezji przemyskiej³⁸⁾, tarnowskiej³⁹⁾ i gnieźnieńsko-poznańskiej⁴⁰⁾ wydrukowało na 17 października (a nie 15 października) lekcje dawne z patronału polskiego „Hedwigis Bertholdi“ i orację „Deus gratiae dator“.

Proprium diecezji pomorskiej pominięło św. Jadwigę zupełnie. Diecezje metropolii warszawskiej (diecezja sandomierska, lubelska, płocka, sejneńska) wydały wspólny patronał „provinciae Varsaviensis“ i w tym patronale mamy pod dniem 17 października S. Hedwigis duplex maius z rubryką „omnia ut in Breviario eadem die“⁴¹⁾. Przy proprium warszawskim była druga część: „supplementum pro ecclesiis particularibus“, ale w tej drugiej części nie uwzględniono wcale kościołów św. Jadwigi; widocznie takowych nie było w metropolii warszawskiej. Proprium diecezji krakowskiej odmawia 17 października oficjum o św. Jadwidze tak, jak jest w Breviarzu Rzymskim, natomiast z drugiej części patronału dowiadujemy się, że kler tych kościołów, które są pod tytułem św. Jadwigi, odmawia o św. Jadwidze oficjum 15 paździer-

³⁷⁾ Por. Officia Poloniae w brewiarzu, pars autum.

³⁸⁾ Officia propria dioec. Premisl., pars autum., str. 39—40.

³⁹⁾ Officia propria dioec. Tarnovien. pars autum., str. 54—56.

⁴⁰⁾ Officia propria arch. Gnes.-Posnan. pars autum., str. 26—28.

⁴¹⁾ Officia propria Varsavien. pars. autum., str. 42.

nika i czyta lekcje „Hedwigis Bertholdi marchionis“ z dawnego patronału polskiego, ale orację bierze „Deus qui beatam Hedwigem“, która jest w *Brewiarzu i Mszale Rzymskim*. Na oktawę dla kościołów św. Jadwigi umieszczono lekcje z *oktavarium*, ale 17 X *infra octavam* mają być czytane lekcje z *Brewiarza Rzymskiego* „Hedwigis clara natalibus“⁴²⁾.

Po wojnie światowej wrócono do dawnej praktyki i wydano patronał dla całej Polski w 1925 r. i wtedy zunifikowano oficjum o św. Jadwidze. Za podstawę do nowego patronału polskiego wzięto patronał krakowski z 1915 r. Ustalono zasadę, że kler całej Polski obchodzi dzień św. Jadwigi, jak w całym kościele, 17 października i wszystko bierze w tym dniu z *Brewiarza Rzymskiego*. Natomiast gdzie jest tytuł kościoła — św. Jadwiga — tam oficjum św. Jadwigi jest 15 października i czytają się lekcje „Hedwigis Bertholdi“⁴³⁾. Nigdzie w tym patronale nie zaznaczono, jaki jest ryt św. Jadwigi w poszczególnych diecezjach polskich. Żaden synod ani rozporządzenie żadne nie odwołało partykularnych patronałów diecezjalnych, ani też nakazało używać patronału ogólnopolskiego. Prawnie biorąc, co do oficjum św. Jadwigi w Polsce jest do dziś dwutorowość. W tej samej diecezji, np. tarnowskiej, jedni księża mając patronał tarnowski na dzień św. Jadwigi czytają lekcje „Hedwigis Bertholdi“ i odmawiają orację „Deus gratiae dator“, a inni, mając patronał polski, czytają lekcje „Hedwigis clara natalibus“ i orację „Deus, qui beatam Hedwigem“. Chyba że dyrektoria zwracają uwagę, które lekcje należy odmawiać.

Już po wydaniu tego patronału powstała diecezja katowicka, w 1925 r. wykrojona z diecezji wrocławskiej. Dla tej nowej diecezji ówczesny biskup katowicki, późniejszy Prymas Polski, Kardynał Hlond wydaje *proprium* w 1926 r. To *proprium* katowickie zrywa z tradycją wrocławską co do kultu św. Jadwigi. Choć św. Jadwiga nazwana jest Patronką Śląska, chociaż Jej święto wypada w diecezji katowickiej 15 października, jako I klasy, to jednak bez oktawy, a Patronowi z zasady przysługuje oktawa⁴⁴⁾.

W 1938 r. wychodzi nowe wydanie patronału polskiego z apro-

⁴²⁾ *Officia propria dioec. Cracoviensis, pars autum.*, str. 121—134.

⁴³⁾ *Officia propria Poloniae 1925 .r (approb. w 1924 r.) pars autum.*, str. 224—34.

⁴⁴⁾ *Officia propria dioec. Katowicensis 1926 r.*, str. 99.

15 Octobris. S. Hedwigis Vid. Patronae Silesiae dx. I cl. Omnia ut in *Breviario sub 17 Octobris*.

bata znakomitego rubrycysty arcyb. Nowowiejskiego. To wydanie wyświetla i ustala kult św. Jadwigi w Polsce obecnej:

1. Diecezje polskie odtąd z reguły obchodzą dzień św. Jadwigi według kalendarza powszechnego — 16 października. Tylko w diecezji katowickiej oficjum o św. Jadwidze jest odmawiane 15 października.

W diecezji katowickiej jest dzień św. Jadwigi 15 października, aby Patronkę Śląska czcić w jednym dniu razem z całym Śląskiem, wówczas jeszcze podzielonym granicami.

2. Polska nadal uważa św. Jadwigę za swoją Patronkę, bo daje Jej ryt większy, nie semiduplex jak jest w całym Kościele, a duplex majus. 17 diecezji polskich ma duplex majus. W pomorskiej diecezji 16 października jest tylko commemoratio S. Hedwigis.

3. Wydanie patronału polskiego w 1938 r. nie ma drugiej części „pro ecclesiis particularibus“, a więc znikają już zupełnie z patronału polskiego te stare lekcje o św. Jadwidze „Hedwigis Bertholdi Marchionis“, czytane tyle wieków w Polsce, oraz znika prastara oracja „Deus gratiae dator“. Lekcje na św. Jadwigę wszędzie w Polsce mają być czytane z Brewiarza Rzymskiego.

4. Patronał polski z 1938 r. w diecezji katowickiej zostawia św. Jadwigę nadal bez oktawy ⁴⁵⁾.

Ostatnie wydanie patronału polskiego z 1941 r. jest właściwie powtórzeniem wydania z 1938 r., jednak co do kultu św. Jadwigi w diecezji katowickiej wnosi poprawkę zaznaczając, iż w diecezji katowickiej należy z oktawą obchodzić św. Jadwigę ⁴⁶⁾.

Lekcje o św. Jadwidze z dawnego patronału polskiego są jeszcze dotąd czytane przez Jezuitów ⁴⁷⁾, którzy dziś jeszcze posługują się swoim patronałem polskim wydanym w 1936 r., i przez Cystersów polskich, którzy korzystają jeszcze dotąd z proprium wydanego w 1911 r. ⁴⁸⁾.

Tak na przestrzeni dziejów Polska w liturgii czciła św. Jadwigę spełniając polecenie papieża Klemensa IV.

⁴⁵⁾ Officia propria Poloniae 1938 r., pars. autumnalis, str. 87.

⁴⁶⁾ Officia propria Poloniae 1941 r., pars autumnalis, str. 89.

⁴⁷⁾ Officia propria Societ. Jesu in Polonia 1936 r., pars autum. 68—70.

⁴⁸⁾ Officia propria Cister. Pol., Westmalle 1911 r., autum., str. 39—42.

§ 4. Kult św. Jadwigi u Cystersów.

Św. Jadwiga jako założycielka klasztoru Cystersek w Trzebnicy i klasztoru Cystersów w Henrykowie, jako święta, która przebywała przez wiele lat w klasztorze Cystersek i tam zmarła, uchodzi w *Martyrologium Cystersów* jako święta z zakonu Cysterskiego. Oficjum św. Jadwigi Cystersi wprowadzili jednak dość późno. Nie figuruje św. Jadwiga w mszale Cystersów z 1512 r.⁴⁹⁾ ani z 1616 r.⁵⁰⁾. Dopiero w XVII wieku jest 16 października święto św. Jadwigi u Cystersów jako „festum trium lectionum“, lecz bez lekcji historycznych. Wszystko należy brać z komunału oprócz oracji. A orację o św. Jadwidze wydrukowali Cystersi w swoim *Brewiarzu* tę samą, którą w *Brewiarzu Rzymskim* mamy na dzień św. Elżbiety — 19 listopada:

„Tuorum corda fidelium Deus miserator illustra et beatae Hedwigis precibus gloriosis fac nos prospera mundi despiciere et caelesti semper consolatione gaudere“⁵¹⁾.

Ta oracja jest i dziś u Cystersów na dzień św. Jadwigi.

Zwrócić należy uwagę na to, że o innych świętych zakonnicach swego zakonu Cystersi mieli lekcje historyczne. Ma lekcje historyczne św. Francha⁵²⁾ i św. Ludgarda⁵³⁾, święte współczesne św. Jadwidze. Św. Francha zmarła 1218 r., św. Jadwiga 1243 r., a św. Ludgarda r. 1246.

Św. Jadwiga nie ma lekcji historycznych i w *Brewiarzu Cystersów* w 1854 r.⁵⁴⁾. Dopiero w czasie reformy *Brewiarza Cysterskiego* w 1869 r. dodano 2 lekcje historyczne o św. Jadwidze⁵⁵⁾. Te lekcje wzięte są z *Brewiarza Rzymskiego* „Hedwigis regiis clara natalibus“. Z 3 lekcji zrobiono dwie, tekst nieco skracając. Tak jest i w ostatnim wydaniu *Brewiarza Cysterskiego* z 1941 r.

Kult św. Jadwigi w całym zakonie Cystersów zjawił się późno,

⁴⁹⁾ Missale Cister., Parisiis 1512 r.

⁵⁰⁾ Missale Cister., Parisiis 1516 r.

⁵¹⁾ Brev. Cister. z 1687 r., II, str. 429.

⁵²⁾ Brev. Cister. z 1687 r., I, str. 548. 24 kwietnia S. Franchae Virg. 3 lect., lectio II et III historica.

⁵³⁾ Brev. Cister. 1687 r., II, str. 278. 18 czerwca S. Ludgardis Virg. 12 lec., 4 lekcje do II nokturnu są historyczne.

⁵⁴⁾ Brev. Cister. z 1854 r. Westmalle, pars autum., str. 361.

⁵⁵⁾ Brev. Cister reformatum iuxta decretum SRC. diei 3 Julii 1869. Westmalle 1878, pars autumnalis, str. 371.

ale Cystersi na Śląsku byli pionierami kultu św. Jadwigi w ogóle. Przede wszystkim ogniskiem najwspanialszym kultu św. Jadwigi była Trzebnica, gdzie Cysterski osadzone przez św. Jadwigę przetrwały aż do 1810 r. W kościele trzebnickim oprócz oktawy św. Jadwigi i translacji, było jeszcze jakby trzecie święto św. Jadwigi. Rocznicą Konsekracji Kaplicy św. Jadwigi⁵⁶⁾ niezależnie od Rocznicy Konsekracji kościoła Trzebnickiego. Klasztory Cystersów na Śląsku już od 1278 r. mają o św. Jadwidze oficjum własne, rymowane „Fulget in orbe dies“. Jak długo to oficjum było odmawiane, trudno ustalić. Zginęło prawdopodobnie w wieku XVI lub XVII. W 1733 r. opat Innocenty Dal z Krzeszowa wydaje proprium Cystersów Śląskich, a w 1789 r. także proprium wydaje opat Franciszek z Lubiąża. W obu tych wydaniach dzień św. Jadwigi 15 października określa się jako święto największe z rytym cysterskim — „Sermo major cum octava“⁵⁷⁾. Jest w tych obu wydaniach i święto Translacji św. Jadwigi określone rytym cysterskim MM maj. Jak wyglądało oficjum o św. Jadwidze w całości u Cystersów, z łatwością można poznać z ostatniego wydania proprium Cystersów Śląskich z 1789 r., które na pewno służyło aż do kasaty Cystersów na Śląsku w 1810 r.

§ 5. Kult św. Jadwigi w Kościele Powszechnym.

Na prośbę króla polskiego Jana III Sobieskiego papież Innocenty XI (1676—1689) pozwolił 17 września 1680 r. w całym kościele odmawiać oficjum o św. Jadwidze ad libitum sub ritu semiduplici. Papież Klemens XI (1700—1721) na prośbę królowej polskiej Marii Kazimiery, żony króla Jana Sobieskiego, dnia 20 marca 1706 r. nakazał w całym świecie wszystkim księżom diecezjalnym i zakonnym, którzy odmawiają Breviarz Rzymski, odmawiać de praecepto o św. Jadwidze oficjum sub ritu semiduplici w dniu 17 października⁵⁸⁾, z oracją własną „Deus qui beatam Hedwigem a sae-

⁵⁶⁾ Ordo Divini Officii juxta ritum Cisterciensem pro anno 1799, str. 89: 20. X. Dominica. Missa major de Dedicacione, oratio unica. In privatis (Missis de Dedicacione) 2 or. de Dom. 3 or. de Octava (S. Hedwigis), in fine Evang. Dominicae.

⁵⁷⁾ Officia Cist. Provinciae Silesianae 1733 r., str. 159. — Officia Cist. Provinciae Siles. 1789 r., str. 187.

⁵⁸⁾ Officia Propria Wratisl. 1706 r., 588. Jest to dekret Św. Kongregacji Obrzędów o wprowadzeniu oficjum o św. Jadwidze obowiązkowo na

culi pompa". Do Brewiarza Rzymskiego na skutek tego zarządzenia Innocentego XI wprowadzono lekcje o św. Jadwidze „Hedwigis regis clara natalibus“, w których uwieczniono Innocentego XI w następujących słowach:

„Clemens quartus... Sanctorum numero eam adscripserit, ejusque festum in Polonia, ubi praecipua veneratione uti patrona colitur, celebrari concesserit, quod deinde ut decima septima in tota Ecclesia fieret, Innocentius undecimus ampliavit“.

Papież Innocenty XI wyznaczył św. Jadwidze dzień 17 października, albowiem dzień śmierci św. Jadwigi 15 października był już zajęty przez oficjum św. Teresy od 1644 r.⁵⁹⁾ W kalendarzu powszechnym był jeszcze wolny dzień 16 października, ale w wielu krajach obchodzi się w tym dniu św. Galla i dlatego dopiero dzień 17 października wyznaczono św. Jadwidze na oficjum⁶⁰⁾. Polska z Śląskiem pozostawała przy dawnej dacie i jak poprzednio tak i od 1707 r. obchodzi św. Jadwigę 15. X.

Officium o św. Jadwidze 17 października odmawiano na całym świecie od 1707 r. do 1929 r. W 1929 r. Pius XI na dzień 17 października wyznaczył oficjum św. Małgorzaty Marii Alacoque przenosząc oficjum św. Jadwigi na 16 października⁶¹⁾ (w którym to dniu Cystersi świętowali św. Jadwigę). Po przeniesieniu św. Jadwigi

cały świat katolicki: Indulta ab Innocentio felicitatis recordationis Papa Undecimo sub die decima septima septembris 1680 ad pias preces Serenissimi Joannis Tertii Regis Poloniae facultate recitandi in Ecclesia Universali Officium Sanctae Hedwigis Ducis Poloniae Viduae sub ritu semiduplici ad libitum; Serenissima modo Maria Kasimira Regina Poloniae Sanctissimo Domino nostro enixe supplicavit, quatenus benigne concedere dignaretur ut officium praedictum in posterum sub ritu semiduplici de Praecepto et cum oratione propria, alias sub die decima tertia Augusti 1701 pro Congregatione Cisterciensi approbate recitetur... Sanctis Sua benigne annuit Die 27 Martii 1706.

Modlitwa własna o św. Jadwidze „Deus qui beatam Hedwigem...“, która według dekretu wyżej podanego miała być zatwierdzona w 1701 r. dla zakonu Cystersów, nigdy w tym zakonie nie weszła w użycie, na co zwraca uwagę redaktor *Acta Sanctorum*, Octobris, VIII, str. 198.

⁵⁹⁾ Oficjum św. Teresy rozciągnięto na cały świat do dowolnego odmawiania (ad libitum) w 1636 r. W 1644 r. nakazano to oficjum odmawiać obowiązkowo na duplex. *Acta Sanctorum*, Octobris VIII. Parisiis 1869 r., str. 761, Jungnitz, *Breslauer Brevier und Proprium*, str. 80.

⁶⁰⁾ Takie tłumaczenie daje redaktor *Acta Sanctorum*, Octobris VIII, str. 198.

⁶¹⁾ *Acta Apostolicae Sedis* 1929 r., str. 606.

na 16 października stały się nieaktualne słowa zawarte w Brewiarzu Rzymskim w lekcji VI, że dzień św. Jadwigi jest 17 października i dlatego ostatnie wydania Brewiarza Rzymskiego w ostatnim zdaniu lekcji VI opuszczają słowa: „decima septima“⁶²).

Tak wygląda zarys historyczny liturgicznego kultu św. Jadwigi na przestrzeni wieków.

Olsztyn

Ks. STANISŁAW ZDANOWICZ

W I A T Y K W ŚREDNIOWIECZNYM USTAWODAWSTWIE BISKUPÓW POLSKICH

Wstęp.

O wewnętrznej organizacji Kościoła w Polsce X i XI wieku, a tym bardziej o ówczesnej pracy duszpasterskiej, nie można podać dokładniejszych wiadomości. Był to dopiero okres ustalania organizacji diecezjalnej. W każdym biskupstwie była wtedy jedyna parafia katedralna¹⁾. Poza kapelanami na dworze księcia i duchownymi przy katedrach pracowali wówczas kapłani przy nielicznych kościołach grodzkich i klasztornych. Prowadzili oni działalność misyjną i sprawowali duszpasterstwo więcej osobowe niż terytorialne.

Za pierwsze ośrodki regularnej opieki duchowej nad wiernymi poza stolicą diecezji należy uważać kościoły biskupie, które najpierw otrzymały prawo udzielania sakramentów św. zastrzeżonych dotąd świątyni katedralnej. W XX w. zwano je „ecclesiae baptismales“²⁾. Możliwe, że już w w. XI w Gieczu jeszcze przed napadem Brzetyśława w r. 1038 był wielki kościół, przy którym pracował kapłan wspomniany w kronice Kosmasa jako jeniec wojenny w Pradze³⁾.

⁶²⁾ Breviarium Romanum, Benzinger-Novi Eboraci 1946 r. str. 785.

¹⁾ Por. Schmid H. F., Die rechtlichen Grundlagen der Pfarrorganisation auf westslavischem Boden und ihre Entwicklung während des Mittelalters, Zeitschrift der Savigny-Stiftung, Kan. Abt. XVIII, 1928, 285 n.

²⁾ Por. Abraham Wł., Organizacja Kościoła w Polsce do połowy w. XII², Lwów 1893, 170 n.

³⁾ Fontes Rerum Bohemicarum, II, fasc. I, wyd. I. Smler v Praze 1874, 71 i 77; Zachorowski na podstawie użytego przez Kosmasa wyrażenia „presbyter in officio“ sądzi, iż „istnieć mogły wówczas kościoły, w których stale wykonywano curam animarum, które zatem historycznie przedstawiają się jako zawiązki późniejszych parafii“. Sądy synodalne w Polsce, Kraków 1911, 55.